

Dünýä taryhyna giren 15 melike

Category: Kitapcy, Zenan şahsyétler

написано kitapcy | 23 января, 2025

Dünýä taryhyna giren 15 melike DÜNYÄ TARYHNA GIREN ON BÄŞ MELIKE

► HATŞEPSUT (b.e.önüki 1508-1458-nji ýyllar)

B.e.önüki 1479-1458-nji ýyllarda Müsürde hökümdarlyk süren melike Hatşepsut barada öñ kitapçy saýtynda aýratynlykda giňişleýin maglumat beripdik. Şonuň üçin bu gezek gysgaça durup geçmegini makul bildik.

Müsüriň XVIII nesilşalygynyň altın döwründe hökümdarlyk etmekden zyýada erkek sypatynda gezme batyrgaýlygyna eýe bolan Hatşepsut müsür taryhyň ýeke-täk zenan faraonydyr. Ol Nil derýasynyň boýunda geçirilýän dabaraly çärelere erkek eşigini geýip we ýasama sakgal dakyp çykar eken. Bu onuň üçin hökmény däbe öwrülipdir. Hatşepsut sözüniň manysy asylzada zenanlaryň öñbaşçysy diýmegini aňladýar. Ol öz adyna bima etdiren ybadathanasy we häkimiýetini simwollaşdyrmak üçin ýasadan sakgally heýkeli bilen meşhurlaşypdyr. Hatşepsut iş başarıjaň, akyllı we ilhalar faraonlaryň biri bolupdyr.

► KLEOPATRA VII (b.e.önüki 69-30-njy ýyllar)

Gadymy Müsüriň iň soňky ellistik melikesi Kleopatra VII dünýäniň iň güýcli, iň baý şalygynyň tagtyna geçen wagtynda heniz çagajykdy. Köşkde bolýan her dürli dildüwşüklerwe Rimden geljek hyýanatlara döş germäge ýürek edibilen Kleopatra Müsüri goramagyň hatyrasyna Ýuliý Sezaryň düşegine giripdir. Sezar bilen Kleopatranyň söýgi gatnaşygy Rimde gahar-gazap döredipdir. Şeýle-de bolsa Kleopatra Sezar aradan çykandan soň onuň inisi Mark Antoniý bilen arasyň sazlapdyr. Kleopatranyň her dürli intrigalary, akyllı-paýhasy we gözelligi öz peýdasyna ulanan özboluşly gyzykly taryhy bar.

► U SZETÝAN (624-705)

U Szetýany heniz on üç ýaşyndaka imperator Taý-szun 638-nji ýylda hytaý kösgüne gyrnak hökmünde getiripdir. Taý-szun ölenden soñ onuň ogly Gao-szun bilen düşegini paýlaşdy we ondan bir gyzy dünýä indi. Depe saçyň düýrukdiribiljek şeýtany pygylı netine düwüp öz gyzyny öldürdi, yzyndanam Gao-szunyň kanuny aýalyny bu jenaýaty etmekde aýyplady. Gao-szun muňa gübə ynandy, ahyrynda U Szetýan maksadyna ýetdi: U Szetýan imperatrisa diýip yqlan edildi.

U Szetýan imperator Gao-szunyň näsaglan wagty döwletiň agalygyny eline alypdyr. Hytaý birnäçe ugurda öñdeligi elden bermändir, hytaý gynamasy bulardan biridir. Hytaý taryhynyň ýeke-täk zenan hökümdary U Szetýan (doglandaky ady U Hou) agalyk süren döwründe köşkde özüne bäsdeş hasaplan aýallaryna, şeýle-de imperiyanyň çar tarapyndaky garşıdaşlaryna taryhda yz galdyran ýanamalary gurnady, zorluk-sütemleri etdi. U Szetýan şolar ýaly derejede zalym, rehim-şepagatsyz, hatda ruhy taýdan näsagdygyna garamazdan Hytaýyň bitewiligini üpjün edip we Koreýany eýeläp başarypdy.

► BEÝIK TAMARA (1160-1213)

Ildeşleri häli-häzirlerem ony gruzin taryhynda ýaşap geçen iň güýçli gürji hökümdarlarynyň biri hökmünde ýatlaýarlar. İş başarıjaň melike Tamara harby ussatlygy bilen türkmenleri birnäçe gezek yza serpikdirmegiň hötdesinden gelipdir. Gürjüler ony ýağşylygyň perişdesi hasaplaýar. 1184-nji ýylda kakasy Georgiý aradan çykanoň tagta geçen Tamara hökümdarlyk süren döwri Gürjüstanyň Altyn asyry hasaplanýar. Beýik Tamara hakynda döredilen rowaýatlaryň sany bar, sajagy ýok.

► KASTILIÝALY IZABELLA (1451-1504)

Kakasy korol Iogann II aradan çykanoň onuň kämillik ýaşyna ýetmedik öweý inisi Genri IV-ni ogullyga alyp tagtyň mirasdüşeri bolmaga hukuk gazanan Izabella Ispaniýany güýçli döwlete öwürmek üçin Aragoniýanyň koroly Ferdinand II bilen

nikalaşyp Iber ýarym adasyny birleşdiripdir. Hristofor Kolumby heniz aýak basylmadyk alys yklymlary açmaga ugradypdyr, paýhaslylyk bilen ýurdy dolandyryp, goňsy döwletleri gorka salypdyr. Izabellanyň Staliniňkä meňzeş diktaturasynda adamlar begzada bolsun, garamaýak bolsun tapawudy ýok, ýalňyşlyk bilen dilimden bir söz sypaýmasyn ýa-da pikirlenip onu-da gapdalymda oturan aňaýmasyn diýen gorkuda ýaşapdyplar. Katolik sektasyny döwletiň resmi ideologiýasyna öwrendigi üçin ispan buthanalary tarapyndan mukaddesleşdirilmek islense-de, melikäniň ýüreginde Hudaýa bolan söýguden has beter döwlete eýe bolma güýji oturypdyr. Häkimiýetini berkarar etmek üçin musulmanlary we ýewreýleri ýurtdan kowup çykaran Izabella Rim papasyny-da aňsatlyk bilen aldawyna salyp bilipdir.

► **ÝEKATERINA SFORZA (1463-1509)**

Ýekaterina Sforza Sforzalar maşgalasynyň agzasy we Forli kontudyr. Wenesiýalylara garşı goranyş taktikalaryny ussatlyk bilen ulanyp başarıandygy sebäpli döwürdeşli oña «Forli gaplaň» diýip at beripdirler. Ýekaterina Sforza XV asyr Italiýasynyň iň öñdebaryjy döwlet ýolbaçsrysyr. Ol 1488-nji ýylda öldürilen adamsynyň aryny ganly şekilde alypdyr. Yzynfanam on ýyllap Forli gersoglygyny dolandyryrdyr. Adamsynyň ölümünden soñ iki gezek durmuşa çykan Ýekaterinanyň jemi ýedi çagasy bolupdyr.

► **ÝELIZAWETA I (1533-1603)**

Kakasy Genriniň oýnaşy Boleýnden dünýä inen Ýekaterina teniniň çendenaşa aklygy sebäpli ruh bolaýmasyn diýip jel ladyň eline berilipdir. Hernä Boleýn çagasy halas edip bilipdir. Kakasynyň ölümünden soñ iki öweý doganynyň tagta çykyp, ikisiniňem önelgesiz ölüp gidendigi ýigrimi baş ýaşly Ýelizawetanyň hökümdarlyga baryan ýoluny açypdyr. Onuň tagtda oturan ýyllary Angliýa gülläp ösüşi başdan geçirýär. London medeniýetiň metropoliýasyna öwrülýär. Iňlisler ispan flotiliýasyny çäynä garýar. Iň möhümi bolsa ýurduň garaşsyzlygyny hemmetaraplaýyn gazananlygydyr. Ömründe bir

gezegem durmuşa çykmandygy üçin «Sallah Melike» ady bilen ýatlanýar. Äre çykmakdan gaça duran melikäniň bahanasy-da «men eýýäm halkyma adaglanandym» diýen söz bolupdyr. Onuň «Hudaý maňa bir zenanyň ejiz tenini bagışlanam bolsa, mende patyşanyň ýüregi we işdäsi bar» diýen sözü-de nakyla öwrülip gidipdir.

► **MARIÝA STÝUART (1542-1587)**

Kakasy ölensoň alty günlük bäbekkä Şotlandiyanyň imperatrisasy diýip yqlan edilen Mariýa Stýuart 1561-nji ýylда häkimiýeti doly ele alýar. Üç gezek durmuşa çykan melike geldi-geçer gatnaşyklardan, intrigalardan, dildüwşüklerden çetde gezip bilmändir. Mariýa ilkibaşa şotland protestantlaryna käbir azar bermeýän katolik hökümdary bolanam bolsa, wagtyň geçmegin bilen ýagdaý üýtgäpdır. Ikinji gezek durmuşa çykan adamsyna Darnli kontunyň janyна kast etdirmek ýaly birnäçe dildüwşüge guramaçylyk etmekde aýyplanyп tagtdan el çekmäge mejbür edilipdir. Garry enesi Margaret Tudor Genri VIII-niň uýasy bolansoň, Mariýa Stýuart Genriniň çagalalaryndan soň iňlis tagtynda oturmaga dalaşgärlik edip biljek ilkinji adam bolupdyr. Şol sebäpli ol Angliýanyň imperatrisasy Yelizaweta I-iň buýrugy bilen on sekiz ýyllap zyndanda oturypdyr, ahyrynda-da ölümé höküm edilipdir.

► **MARIÝA DE' MEDIJI (1575-1642)**

Medijiler XII-XVI0 asyrlar aralygynda Florensiýada (Italiýa) ýaşan iňňän güýcli we täsirli maşgala bolupdyr. Genri IV-ä durmuşa çykyp Fransiyanyň melikesi bolan Mariýa de' Mediji dragomasiýa arkaly adamsynyň bergilerini üzüpdir. Mariýa tä ogly köşkden çykaryп kowýança onuň adyndan döwleti dolandyrypdyr. Ol Rubensi ähli kömekçileri bilen birlikde Pariże çagyrypdyr. Olara üç ýylда ýigrimi iki sany uly kompozisiýany we suratlary taýýarladyrdyr. Mariýa de' Medijiden başga-da Fransiyanyň koroly Genri II-ä durmuşa çykan Ýekaterina de' Mediji atly ýene bir mediji melikesi bardyr.

► **ZINGA MBANDI NGOLA (1583-1663)**

1624-nji ýylda erkek dogany aradan çykansoň Ndongo patyşalygynyň (hazırkı Angola) tagtyna oturan Zinga Mbandi Ngola harby taktikalardan ussatlyk bilen baş çykarýandygy üçin portugaliýaly basybalyjylara garşıy birnäçe ýyllap ýurduny gorabilipdir. Ol ýewropaly gul söwdagärlerine garşıy bar güýji bilen söweşenem bolsa, gul söwdasyny ýöretmekden özü-de çetde durmandyr.

► **KRISTINA (1626-1689)**

Kakasy Gustaw Adolf II otuz ýyllyk uruşda wepat bolansoň Kristina tagta geçende bary-ýogy alty ýaşyndady. Ol on sekiz ýaşynda döwlet dolandyryş işlerine özi dolandyryp başlapdyr. Çeber edebiyata we estetiki sungata ýakyndan gyzyklanma bildiren Kristina Rene Dekart, Hugo Grosiý, Gergard Foss, Klod de Somez ýaly akyldarlary töweregine toplap, köşgi sözüň doly manysynda alymlaryň akamediyasyna öwüripdir. 1656-nji ýylda Fransiýa syýahatyna çykan melike syýahat döwründe özünü çakdanaşa erkin alyp barandygy sebäpli tankyt edildi. Tagty Gustaw X-ä galdyran melike soň yzyna dolanyp gelmek islänem bolsa, ony tagtyň golaýyna eltmändirler.

► **ÝEKATERINA I (1684-1727)**

Ýekaterinany ruslar şwedlere garşıy bolan uruşlaryň birinde ýesir alypdyrlar. Ol ilki Pýotryň geňeşcileriniň biriniň hyzmatkärligini edipdir. Onuň etmeli işi kir ýuwmak eken. Mylaýym häsiýetli, akyllı, özünecekiji gyz bolandygy üçin patyşanyň gözüne ilen Ýekaterina 1703-nji ýylda bir çagany dünýä inderip prawoslaw dinine geçipdir we Ýekaterina Alekseyewna adyny alypdyr. Patyşa öлende onuň erkek mirasdüşeri bolmansoň, Ýekaterina Alekseyewna imperatrissa diýip yylan edilipdir. Ol döwlet dolandyryş işlerini adamsynyň kesgitläp giden alty adamlyk geňeşdarlar toparynyň üstüne ýükläpdir. Tagtda-da kän oturmandyr, onuň hökümdarlygy iki ýyldan sähelçе gowrakdyr. Osmanly türkmen döwletiniň serkerdelerinden Paltaçy Mämmet paşanyň Ýekaterina I-niň çadyryna girip, onuň bilen ýakyn gatnaşykda bolandygy rowaýat

edilýänem bolsa, bu entek taryçylar tarapyndan tassyklanmadık boş gürrüňligine galýar.

► **ÝEKATERINA II (1729-1796)**

Ýelizaweta I ölensoň Ýekaterina II-niň äri Pýotr III tagta çykypdyr. Emma onuň patyşalygy uzak dowam etmändir. Pýotr III tagtdan inderilip, onuň ýerine Ýekaterina II imperatrisa diýip yqlan edilipdir.

Otuz dört ýyllap hökümdarlyk süren Ýekaterina II Russiýanyň çäklerini ep-esli giñeldipdir. Rus operasynyň we şekillendiriş sungatynyň pajarlap ösmegi üçin elinden gelen kömegi edipdir. Ol Didro, Wolter ýaly döwrüň öñdebaryjy adamlary bilen hat alyşypdyr. Ýekaterina II halka görelde bolmak üçin ilkinji bolup özüne we ogluna inçekeseliň waksinasyny urdurana öñdebaryjy melike hökmünde ýatlanýar. Onuň gurduran Ermitaž muzeýi dünýäniň az sanly täsin muzeýleriniň hataryna girýär. Şeýle-de bolsa onuň şahsy durmuşy o diýen öwerlik däl. Adamsy aradan çykansoň äre çykmadygam bolsa, Potýomkin ýaly garamagyndaky rus serkerdeleridir ýaş esgerler bilen ýakyn gatnaşyk saklapdyr. Ol düşegine giren erkeklerine uly-uly mülkleri (osobnýak) we köp sanly hyzmatkärleri peşges beripdir.

Ýekaterina II «Russiýanyň Messalinasy» hem diýilýär (*Messalina gadymy Rimiň imperatrasisasydyr. Ol çaksyz aýgyrlygy we seks gurnamalary bilen tanalypdyr, jelepler bilen köpcülikleýin seks ýaryşlaryna giripdir. Edebiýatlarda aýallaryň aýgyrlygy bolan nemfomaniýa Messalina kompleksi hem diýilýär*). Ýekaterina II ýekeje ogly Pawel Petrowiç bilen hiç hili gyzyklanmandyr we ony göz tussaglygynda diýen ýaly saklapdyr.

► **IMPERATRISA WIKTORIÝA (1819-1901)**

Wiktoriýa 1837-nji ýylda on sekiz ýaşyndaka agasy Uilýam IV-den soň tagta çykypdyr we altmyş dört ýyllap Britaniýany dolandyrypdyr. Adamsy Albertiň ölüminden soň hemise gara geýimde gezen Wiktoriýa köp taraplaýyn alanda, hususanam çağalaryna gazaply çemeleşipdir. Häzir Angliýada onuň

«Wiktoriáa döwri» diýip ýatlanýan hökümdarlyk ýyllaryndan galan köpsanly yzyny görmek mümkün. Onuň döwri çynlakaýlyk, sypaýyçylyk, gulluk wezipäni talabalaýyk ýerine ýetrmek, işeňnírlik, tutanýerlilik ýaly gowy häsiýetler bilen birlikde konserwatizm, erkin pikir alyşmagyň çäklendirilmegi, daşky görnüşe üns berme nysagy, hakykatlary görmezlige salma ýaly ýaramaz häsiýetleri-de öz içine alypdyr.

► IMPERATRISA SYSI (1835-1908)

Sysi Hytaýyň ýediniňi imperatory Aýsingýoro Içžu (Sýansen) tarapyndan bäsiniňi derejeli gyrnak hökmünde köşge alypdyr. Çaltlyk bilen işi ýol alan Sysi hökümdaryň gözüne ilmegi başarıypdyr. Ol imperatoryň ýeke-täk perzendini dünýä inderipdir. Imperator öлenden soň onuň oglunyň we inisiniň deregine ýurdy dolandyrypdyr. Reformatorçy çemeleşmeleri halamaýandygyna garamazdan Sysi goşunyň kämilleşdirilmegine garşıy bolmandyr. Ölüminden birnäçe ýyl geçensoň Sin nesilşalygy taryh sahnasyndan düşüpdır. Sysiniň zorluk-süteme esaslanan despotiki häkimiyeti Sin nesilşalyggynyň soňunu getirdi diýilse-de, käbir taryhçylar munuň bilen ylalaşmaýar.

Taýýarlan: Has TÜRKMEN.

© kitapcylar Zenan şahsyyetler